

Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság 1820–1920

Reciti konferenciakötetek · 9

Sorozatszerkesztő
TÖRÖK ZSUZSA

Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság 1820–1920

Szerkesztette
TÖRÖK ZSUZSA

reciti
Budapest
2020

A kötet a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézetének támogatásával jelent meg

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Irodalomtudományi
Intézet

A borítón: korabeli periodikákat, a *Honderűt* és a *Regélőt* kézben tartó
hölgyeket ábrázoló divatkép a *Regélő Pesti Divatlap*
1843-as évfolyamának március 12-i számából.

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5
Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

HU ISSN 2630-953X
ISBN 978 615 6255 04 4

Kiadja a Reciti,
BTK Irodalomtudományi Intézet,
1118 Budapest, Ménesi út 11–13.
www.reciti.hu
Felelős kiadó: Kecskeméti Gábor,
a BTK Irodalomtudományi Intézetének igazgatója
Tördelés, borító: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

Tartalom

Bevezető	7
REFORMKORI KIADVÁNYOK	11
BÓDI KATALIN	
„Hasson e’ név most is a’ szép Nem’ szivébe” A <i>Hébe</i> almanach nőképe	13
BODROGI FERENC MÁTÉ	
Az <i>Aurora</i> (és az <i>Uránia</i>) nőideáljáról Honleányok és polgárleányok, hitvesek és Fannik	31
FAZEKAS JÚLIA	
Olvasó honleányok, bajszos írónők Nők a reformkori divatlapokban	63
MESÉK ÉS PERIODIKÁK	89
GULYÁS JUDIT	
Andersen meséinek korai magyar recepciója (1840–1858)	91
DOMOKOS MARIANN	
Vachott Sándorné és a 19. századi gyermekirodalom Magyar nyelvű Grimm- és Andersen-mesefordítások az 1860-as években	133
LAPSZERKESZTŐK	165
BOZSOKI PETRA	
A nőreprezentáció mint piaci tényező A <i>Családi Kör</i> sikere és megszűnése	167

TÖRÖK ZSUZSA Női szerepek és lapszerkesztés Vachott Sándorné dilemmái	191
MÉSZÁROS ZSOLT „Lapom lesz, jövőm meg lesz alapozva.” <i>A Magyar Bazár</i> (1866–1904) szerkesztői és kiadói háttéréről az Athenaeum iratanyaga alapján	209
ÚJSÁGÍRÁS, KALENDÁRIUM, SAJTÓHASZNÁLAT	227
KERPICS JUDIT Elmevirágkertet növelni Jósika Júlia és a normatív igényű újságírás	229
MIKOS ÉVA Egy nemesasszony esete a popularitással Kuliffayné Beniczky Irma útja a regényírástól a kalendáriumszerkesztésig	245
MLAKÁR ZSÓFIA Herman Ottóné Borosnyay Kamilla ollója Publikációs gyakorlat és lapkivágatok	273
NŐK, SAJTÓ ÉS TÁRSADALOM A 20. SZÁZAD ELEJÉN	297
SÁRAI SZABÓ KATALIN „Mellékize van a kenyerünknek.” A női munkavállalásról szóló diskurzus a 19. század második felében és a 20. század elején	299
CZEFERNER DÓRA Schwimmer Rózsa lapszerkesztői tevékenysége 1907–1913 között	335
Névmutató	360
A kötet szerzői	373

Bevezető

A kötet a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete által 2019. október 14–15-én megrendezett konferencia előadásainak szerkesztett változatát tartalmazza. A kétnapos tanácskozáson eredetileg tizenhét előadás hangzott el, ezekből tizenhármát tesz közzé a kiadvány. A konferenciára a 2017. október 19–20-án *Nőszervezők a 19. században: lehetőségek és korlátok* című rendezvény folytatásaként került sor,¹ egy, a 19. századi női írásra fókuszáló konferenciasorozat második rendezvényeként. A tanácskozás előadásai és a tanulmánykötet írásai ezúttal tematikus vezérelv mentén szerveződtek: a női írás és az időszaki kiadványok kapcsolatát vizsgálják a reformkori almanachoktól a 20. század eleji sajtóig.

A nyomtatott termékek megjelenését szabályozó, 1852-ben kiadott sajtórendelet szerint „[i]dőszaki nyomtatványnak azon nyomtatvány tekintendő, a mely vagy naponként, vagy legalább is havonként egyszer, habár nem egyforma időszakokban is, jelenik meg.”² A ma érvényes nemzetközi szabvány szerint az időszaki kiadvány nyomtatott vagy nem nyomtatott formában, határozatlan időtartamra tervezett kiadvány, amely egymást követő részegységekből (számokból, évfolyamokból, füzetekből, kötetekből) áll, és amelyen sorszámozás vagy időrendi megjelölés szerepel.³ Ide értendők a napi rendszerességgel megjelenő hírlapok, a he-

- 1 A tanácskozás előadásaiból készült tanulmánykötet 2019-ben jelent meg: TÖRÖK Zsuzsa, szerk., *Nőszervezők a 19. században: lehetőségek és korlátok*, Reciti konferenciakötetek 4 (Budapest: Reciti, 2019).
- 2 „1852. május 27-én kelt legfelsőbb nyiltparancs, mely által az egész birodalomra nézve a katonai határőrvidéket kivéve, új sajtórendtartás bocsátatik ki, s 1852-ki szeptember 1-től kezdve hatályba lép tetik”, in *A Magyarországon jelenleg érvényben álló sajtó-szabályok gyűjteményének a Főméltóságú Magyar Királyi Udvari Kancellária külön engedélyével szerkesztett és értelmező jegyzetekkel ellátott hiteles kiadása*, 9–43 (Bécs: Holzhausen Adolf, 1865), 18.
- 3 Vö. az Országos Széchényi Könyvtár által feltüntetett érvényes meghatározással: http://www.oszk.hu/idoszaki_kiadvany.

tente vagy havonta megjelenő folyóiratok, füzetes nyomtatványok, illetve a jelen kötet nyitótanulmányaiban tárgyalt évkönyvek is.

Az időszaki kiadványokban publikálás általános gyakorlat volt a 19. században. A szövegek folyóiratokban és napilapokban való megjelentetése jelentős mértékben járult hozzá az írók és írónők korabeli hírnevének alakulásához, és nem utolsósorban ahhoz, hogy később kötetpublikációval jelentkezhesse az irodalmi nyilvánosságban. Ennek ellenére az irodalomtörténet-írásban adott író vagy író-nő életpályáját legtöbbször egy-egy könyvsorozat formájában gondoljuk el. Pedig, a képzeletünkben egymás mellé helyezett kötetek sora és az általuk sugallt problémátlan fejlődéselv mögött legtöbb 19. századi író és író-nő esetében sokkal bonyolultabb és változatosabb időszaki publikációs stratégiák fedezhetők fel, melyek a korabeli olvasóközönség alakításában is döntő szerepet játszottak. A kötetekben megjelent költemények, elbeszélések, regények (és más szövegtípusok, műfajok) többségét a kötetpublikációt megelőzően szerzőjük először különböző periodikákban közölte. A 21. századból visszatekintve fontos tudatosítani, hogy a 19. századi irodalmi élet, intézményrendszer megértése lehetetlen a sajtóközeg figyelmen kívül hagyásával. A periodikák és a nyomtatott kultúra tanulmányozása ugyanakkor már ismert szerzők újraértékeléséhez, valamint ismeretlenek (az író-nők nagy része ez utóbbi csoporthoz tartozik) (újra)felfedezéséhez vezet.

A női írás kutatásának nemzetközi diskurzusában egyre több szerző hangsúlyozza az időszaki kiadványok szerepét, a modern irodalomnak és művészeteknek a kereskedelemmel és a reklám világával való összefüggéseit, valamint korabeli társadalmi, politikai, tudományos és gazdasági kontextusait. E szemléletváltásban a digitalizációnak kulcsszerepe van, hiszen a korábban csak szakkönyvtárakban elérhető sajtótermékek így módon a kutatás számára könnyen elérhetővé és látthatóbbá váltak. Az interdiszciplináris módszertannal és a digitális tartalmak fokozott használatával élő angolszász kutatási irányzat (*periodical studies*) egyrészt meghatározott kulturális gyakorlatok működésébe, másrészt annak a folyamatnak a megértésébe enged betekintést, amely során az időszaki kiadványokhoz kapcsolódó közösségek egyéb csoportosulásokkal, mozgalmakkal és szervezetekkel kerülnek érintkezésbe. Nem egy hagyományos, leíró sajtótörténetről van szó, hanem az irodalomtudomány, a történettudomány, a gazdaságtudomány, a bibliográfia, stb. által használt módszereket ötvöző kutatási irányzatról, mely az időszaki kiadványokra olyan kulturális terméként tekint, amelyeket legjobban az említett tudományágak metszéspontjában érthetünk meg. A konferencia témájának kijelölését tehát ez a módszertani előfeltevés adta.

Következésképp a tanácskozás és a kötet célja egyrészt a 19. századi író-nők életpályájának, szövegeinek és publikációs stratégiáinak a korabeli sajtóközeg-

gel összefüggésben való vizsgálata, másrészt a kifejezetten nőknek szánt időszaki kiadványok fókuszba helyezése volt. Az időszaki sajtóban közölt szövegek kontextusfüggőek, a poétikai tradíción és az esztétikai innováción túl az aktuális tartalmak, a piaci verseny, az adott lap közreműködői, végül a változó szerkesztői irányelvek egyaránt befolyásolják megjelenésüket. Az elsődleges megjelenési közeg vizsgálata tehát a szövegek autonóm esztétikai entitásként való felfogása helyett a kulturális párbeszédben való részvételiüket világíthatja meg. A 19. századi írónők az időszaki publikálás ugyanolyan előnyeit élvezhették, mint férfi író társaik: anyagi juttatást, az olvasóközönséghez való hozzáférést, a kritikai érdeklődés felkeltését, valamint lehetőséget arra, hogy maguk is befolyásos tényezővé válhassanak. Ily módon a női írás és az időszaki kiadványok kapcsolatának vizsgálata nemcsak a korabeli olvasóközönség megismeréséhez, hanem e kiadványok kulturális erejének és más publikációs fórumokkal való összefüggéseinek megértéséhez járulhat hozzá.

Noha az időszaki kiadványok, különösen az újságok és a folyóiratok, tiszavirág-életűek, a periodika mint a szövegek nyomtatásban való megjelenésének egyik formája, különösen tartósnak bizonyult az idők folyamán; a 18. század óta folyamatos alakuláson, változáson esett át, miközben a nyomtatás karakterisztikusan modern formájává vált. Meghatározó szerepet játszott a városi társadalmak alakulásában, a nyomtatás fejlődésében, a kommunikációs hálózatok kiépülésében, az információáramlásban, a különféle eszmék terjedésében, az irodalom intézményesülésében és nem utolsósorban az olvasás tömegessé válásában.

A nők az időszaki kiadványok olvasóiként gazdasági és ideologikus szempontok felől nézve is fontos szereplőivé váltak ennek az intézményrendszernek: a kiadók felismerték a nőknek mint kiadványaik fogyasztóinak a jelentőségét. Amellett azonban, hogy a kiadók számára e periodikák elsősorban profitot termeltek, olvasóiknak önmaguk és környezetük megértéséhez alkalmas fogódzókat kellett nyújtaniuk. A 19. században uralkodó, a feleség, az anya, a háziasszony alakja köré szerveződő háziasság-kultusz megerősítését szolgálták a század második felében megjelenő családi lapok, ugyanakkor más, például a testi szépségre, a fizikális megjelenésre koncentráló nőiség-fogalmak is érvényben voltak a korszakban, melyek főként a kor divatlapjaiban nyertek kifejezést. A sajtótermékek differenciálódása számos lehetőséget teremtett az írni kívánó és a nyomtatott nyilvánosságban megjelenő nők számára az alkalmi publikációtól a rendszeres munkatársasá válásig vagy akár a lapszerkesztői pozíció betöltéséig.

A kötet tanulmányai kronologikus sorrendben, a reformkortól a 20. század első két évtizedéig követik nyomon ezt a folyamatot. A reformkori almanachok klasszicizáló nőképétől és az 1840-es évekbeli divatlapok még jórészt passzív nő-

ideáljától kezdve a század közepétől a nők egyre aktívabb szerepkörökben jelennek meg az időszak kiadványok hasábjain. A különféle periodikákban publikáló íróknak mellett a kötet tanulmányai tehát más szerepeket is láthatóvá tesznek. A szépírói aktivitás mellett a nők az intézményesülő irodalom különféle szintjein fordítóként, újságíróként, lap- és kalendáriumszerkesztőként vannak jelen. A század eleji korlátozott jelenlétüket egyre aktívabb, militáns szerepvállalás veszi át a 19. század végére és a 20. század elejére.

Török Zsuzsa